

PRIKAZI I OSVRTI

**GRAČANIČKI
GLASNIK**
časopis za kulturnu
historiju

Broj 40, godina XX,
novembar, 2015.
[str. 154-157]

© Monos 2015

Fikret Karčić: Muslimani Balkana, Istočno pitanje u XX stoljeću

Centar za napredne studije, Sarajevo 2015.

**Dr.s.s. Dževad Drino, Benjamina
Londrc, MA**

Pored svoja dva autorska teksta, u ovoj knjizi prof. dr. Fikret Karačić, kao njen priređivač, objavljuje još nekoliko priloga drugih autora, te više dokumenata i autentičnih svjedočenja o tragičnoj sudbini muslimana Balkana u zadnjih stotinjak godina. Njihova sudbina, kako kaže prof. Karčić, "nije bila određena time šta oni sami misle o sebi, već šta drugi misle o njima." Činjenica je da se mišljenje tih "drugih" o muslimanima Balkana (to jest evropskim muslimanima) nije u biti promijenilo od otvaranja istočnog do današnjeg dana (do Bosne 1992.-1995., Bugarske 1988., Kosova 1999. itd). Dok se još uvijek u evropskim naučnim i političkim elitama vode sporovi oko suštine (pa i konačne definicije) istočnog pitanja (kao historijskog ili geostrateškog fenomena o dugom životu "bolesnika na Bosforu"), iz regionalne perspektive gledano, za muslimane Balkana istočno pitanje je od samog njegovog otvaranja, a posebno u zadnjih stotinjak godina bilo samo pitanje golog fizičkog opstanka i očuvanja kulturnog identiteta u svojoj i na svojoj zemlji. Sticajem historijskih okolnosti, oni nisu mogli biti subjekt rješavanja tog pitanja i što je još gore nisu mogli shvatiti niti razumjeti svoju realnu poziciju (u odnosu na te druge), niti blagovremeno prepoznati opasnost, akamoli joj se suprotstaviti. Vezano za to, profesor Karčić vidi dva ključna razloga: prvi je nedostatak "vlastitog historijskog sjećanja", navodeći kao primjer da su najčešća pitanja u Bosni 1992. godine bila "Šta nam se ovo dešava", a drugi je nedostatak svijesti kod mu-

slimana Balkana “o međusobnoj povezanosti svojih sudbina”. Osjećali su se samo kao pripadnici “zasebnih vjersko-etničkih skupina čija se historija ne dotiče ostalih muslimana šireg regiona”.

Zato prof. Karčić, sudbine pojedinih muslimanskih vjersko-etničkih skupina i promatra u regionalnoj perspektivi identifikujući istočno pitanje iz perspektive muslimana Balkana, isključivo kao pitanje njihovog fizičkog opstanka i kulturnog identiteta. Polazeći od toga, znalački je sastavio knjigu koja predstavlja svojevrsan rezime tragične historije balkanskih naroda muslimanske vjeroispovijesti tokom 20 stoljeća. Ostavljajući po strani ostale aspekte te historije bez obzira na njihov značaj, ujedno popunjava i očiglednu prazninu u pogledu te literature na bosanskom jeziku. Zato nije čudo što se, nakon tuzlanskog izdanja 2001., na radost čitalaca, evo, pojavljuje i u svom drugom izdanju.

Naslov knjige u velikoj mjeri uvodi čitaoca u sadržaj i osnovnu problematiku djela; aktuelna tema XX vijeka, posmatrana kroz vizuru “Istočnog pitanja” u svijesti balkanskih hrišćanskih nacionalnih krugova, kroz obrazac iz perioda 1774. - 1923. godine. Radi se o svojevrsnom zborniku tekstova i dokumentarnih materijala koje je priređivač smjestio u tri grupe: u prvoj su odabrani prilozi relevantnih autora o narodima islamske vjeroispovijesti na prostoru Balkana, drugu grupu čini izbor dokumenata i svjedočenja o stradanju muslimana Balkana u periodu od 1912. do 1999. godine, dok se treća sastoji od selektivne bibliografije radova o islamu na Balkanu koji su objavljeni na engleskom jeziku u periodu od 1980. do 1999. godine.

Objavljeni sadržaji u ovoj knjizi pružaju uvid bosanskohercegovačkom čitaocu u rezultate novijih istraživanja o muslimanima Balkana ne engleskom jeziku.

U prvoj, autorskoj, grupi tekstova nalazi se šest odabranih priloga. Autor prvog je priređivač ove knjige, a naslov priloga je “Istoč-

no pitanje – paradigma za historiju muslimana Balkana u 20. vijeku”. Prilog je obima 16 stranica, a podijeljen je na tri podnaslova (“Istočno pitanje” “Paradigma za historiju Muslimana Balkana u XX vijeku” i “Balkanska perspektiva”). Iako je u samom uvodu knjige na vrlo konkretan i jezgrovit način objasnio njene ciljeve u svom autorskom prilogu, čiji je naslov, zapravo varijacija naslova čitave knjige, prof. Karčić produbljuje i argumentira svoje stavove, podastirući paralelno historijsku dimenziju “klasičnog” “Istočnog pitanja” (1774. – 1923.), sa njegovim dubokim historijskim posljedicama, koje su u zadnjih stotinjak godina otvorile novo istočno pitanje (ili nova istočna pitanja). U njihovoj pozadini, prikriveno ili otvoreno, političkim ili ratnim sredstvima (pa i genocidom), stajale su i još uvijek uspravno stoje one ideje (i one snage) koje i danas poistovjećuju pripadnike islamske vjere na Balkanu sa Osmanlijama (ili sa Turcima), čije mjesto nije na tlu kršćanske Evrope, već negdje u Aziji.

Sasvim argumentirano u ovom prilogu Karčić izvodi zaključak da je “Istočno pitanje” dobra podloga “za sažimanje i razumijevanje historije muslimana Balkana sve do kraja 20. vijeka”. I dobar “produženi uvod” ili “nosivi” tekst koji drži na okupu i čvrsto povezuje kompletnu arhitekturu ove knjige.

Drugi prilog u grupi autorskih radova pod naslovom “Stanovništvo osmanlijske Evrope prije i poslije pada Carstva”, autora Justina McCarthy-a, zauzima 30 stranica knjige i sastoji se od 8 poglavlja: “Grčke, bugarske i srpske procjene stanovništva”, “Osmanlijske državne statistike”, “Slučaj Makedonije”, “Populaciono rješenje i razmjena stanovništva”, “Stanovništvo i nove državne granice”, Dodatak 1. “Metodologija i zbrajanje”, “Korekcije po pokrajinama” i dodatak 2. “Osmanlijski okruzi unutar novih granica balkanskih država”. Tražeći izvore u statističkim podacima balkanskih kršćanskih država u osmanskim statistikama, te sagledavajući njihove različitosti i nedosljedno tumačenje etnič-

kog identiteta, autor ovog priloga pokušava odgovoriti na pitanje ko su bili stanovnici osmanlijske Evrope prije i poslije pada carstva i šta se dogodilo sa balkanskim muslimanima? Sučeljavajući osmanske statistike i statistike balkanskih hrišćanskih zemalja, došao je do nekoliko važnih zaključaka za bolje razumijevanje pitanja postavljenog u naslovu ove knjige. Ističemo sljedeće: da su prije balkanskih ratova muslimani činili više od 55% ukupnog stanovništva u regionu, da princip samoopredjeljenja nije važio za muslimane, da su muslimani bili gubitnici u procesu uspostave novih država na Balkanu (i to ne samo u političkom pogledu). Samo u posljednjoj fazi rješavanja "Istočnog pitanja" (1912. – 1926.) izginulo je 27% muslimana na Balkanu, što je ravno demografskoj katastrofi – raseljeno ih je i prognano sa svojih ognjišta nekoliko miliona. Samo sa teritorija Srbije i Bugarske do 1923. godine sa teritorija Srbije, Grčke i Bugarske prognano je više od 60% muslimanskog stanovništva.

Treći u grupi autorskih priloga nosi naslov "Hidžret iz Rusije i sa Balkana: proces samodefiniranja u kasnoj Osmanlijskoj državi", autora Kemala H. Karpata (obima 24 stranice knjige) osim uvoda, sadrži sljedeća poglavlja: "Historijske seobe: kratak pregled", "Migranti", "Uslovi koji su potakli promjenu identiteta", "Migracioni proces kao katalizator identiteta", "Panislamizam i promjene identiteta", "Abdulhamidova sinteza i promjena identiteta", "Zaključak", "Lična bilješka" i "Reference". Tematski, prilog se vezuje za progone muslimana na prelazu iz 19. u 20. vijek iz Rusije i sa Balkana koje su izazvale novu organizaciju države, teritorije i vlasti u Osmanlijskoj državi. To je vrijeme naglašene povezanosti i doseljenih i domaćih muslimana, vrijeme "modernizacije", vrijeme sultana Abdul Hamida II.

Isti autor, u četvrtom prilogu ovog dijela knjige po dnaslovom "Građanska prava muslimana Balkana", na 22 stranice teksta, prati i analizira promjene formalnog sta-

tusa muslimana na Balkanu u postosmanjskom periodu. Prilog se sastoji iz nekoliko dijelova: "Historijska osnova", "Zadobijanje manjinskog statusa", "Brojnost i geografska distribucija muslimana Balkana", "Muslimani Balkana nakon 1944." i "Zaključci". Argumentovano rasvijetljuje problem građanskih prava muslimana na Balkanu, autor je došao do zaključka da je stanje u tom pogledu "u najmanju ruku tužno". Usljed vjerskih razlika, muslimani se gotovo u cjelini na prostorima monolitnih nacionalnih država Balkana smatraju stranim elementom, što ima za posljedicu njihov nezavidan položaj u pogledu osnovnih građanskih prava i sloboda.

Kao priređivač, prof. Karčić se pojavljuje kao autor još jednog članka, petog po redu u tom dijelu knjige. Članak je objavljen pod naslovom "Islamska obnova na Balkanu 1970. – 1992." a tekst je izložen na 22. stranice knjige sa sljedećim podnaslovima: "Uvod", "Historijska podloga", "Dinamika islamske obnove", "Priroda islamske obnove", i "Zaključak". Autor govori o oblicima islamske obnove u Jugoslaviji, Albaniji i Bugarskoj. Ta obnova, kao dio širih društvenih promjena u ove tri bivše komunističke zemlje, odvijala se kroz obnovu islamskih institucija, vjerskih objekata, islamskog stvaralaštva, obrazovanja, te kroz oživljavanje lične religioznosti. Od svih ovih vidova oživljavanja, najviše impulsa je dolazilo iz religijske i kulturne sfere, dok islamski utjecaj na političke organizacije nije bio značajan.

Šesta autorski prilog u ovom dijelu knjige nosi naslov "Vjera, historija i genocid u Bosni i Hercegovini", autora Michaela Sellsa. Prilog se objavljuje na 24 stranice knjige i obuhvata sedam poglavlja: "Šta je etničko čišćenje", "Kristoslavizam: Slavenski Muslimani kao ubice Krista", "Kosovski genocid", "Povratak ustaša", "600. godišnjica: izdata tradicija", "Između orijentalizma i balkanizma", "Zaključci i pitanja". Na koji način je vjera korištena u službi genocida nad Bošnjacima autor objašnjava kroz mišljenja Bila Klintonu o prena-

glašavanju netrpeljivosti među narodima, "Islamskoj opasnosti", historijskim problemima, te tumačenjem stereotipa mišljenja o Balkanu i Balkancima.

Drugu grupu dokumenata u ovoj knjizi čini izbor dokumenata i svjedočenja o stradanjima muslimana Balkana u periodu od 1912. do 1999. godine. Svi dokumenti (osim jednog) objavljeni su prvi put na bosanskom jeziku u prvom izdanju ove knjige. Pod naslovom "Makedonija 1912." (na 16 stranica knjige) objavljen je izvještaj američke fondacije "Carnegie Repart" u stradanju makedonskih muslimana tokom Prvog balkanskog rata, a u "Dodatku 1" razni izvještaji, svjedočenja i dokumenti o svirepostima ispoljenim prema muslimanskom življu tokom vojnih operacija na prostoru Makedonije. Nakon navedenih dokumenata slijede "Ratni izvještaji Lava Trockog" koji su podijeljeni na sljedeće cjeline: "Balkanski ratovi 1912-1913", "Zločini šovinizma i demokratije", "Iza zavjese", "U novim pokrajinama", "Jedno vanparlamentarno pitanje gospodinu N. Miljukovu". Na 10 stranica ove knjige Lav Trocki, ruski teoretičar, revolucionar i ratni izvještač sa Balkana iz vremena balkanskih ratova 1912. – 1913., ostavio je uzbudljivo svjedočanstvo o svirepim postupcima regularne i neregularne vojske balkanskih država prema muslimanskom stanovništvu i o šutnji ruske štampe o zločinima na Balkanu. Slijedi dokumentarni dio pod naslovom "Bosna i Hercegovina, 1943.", prezentiran je na četiri stranice knjige u vidu dva izvještaha limsko-sandžačkih četničkih odreda o akcijama protiv muslimana u februaru 1943. Pod naslovom "Bugarska 1985" i "Bugarska 1989. objavljeni su izvještaji Helsinki Watch Report iz septembra 1985. i oktobra 1989. o uništavanju etničkog identiteta i progonu bugarskih Turaka. Osim ovih priloga, u dokumentarnom dijelu knjige objavljeni su izvještaji američkih novinara Roya Gutman-a i Crisa Hedgesa o stradanju Bošnjaka u Višegradu 1992. i izvještaj maga-

zina "Time" o stradanju Albanaca i srpskim ratnim zločinima na Kosovu 1999.

Dokumenti i potresna svjedočanstva o stradanjima muslimana Balkana u posljednjih stotinjak godina, koji su objavljeni u ovom (dokumentarnom) dijelu knjige, kako je napisao prof. Karčić u njenom uvodu "pružaju priliku da se uoče konstatntne crte ne samo autonomije zločina nego i logike koja povezuje geografski i vremenski odijeljene događaje."

U trećoj grupi priloga, koji čine sadržinu ove knjige nalazi se selektivna bibliografija radova o islamu, koji su objavljeni na engleskom jeziku. Bibliografiju je priredila Hamida Karčić, a objavljuje se na 12 stranica pod naslovom "Islam na Balkanu: Selektivna bibliografija – 1980 - 1990". Nakon uvodnih objašnjenja o prirodi bibliografije, njenim izvorima i metodologiji izrade, autorica je ovu bibliografiju podijelila na sljedeće tematske cjeline: "Opći radovi", "Albanija", "Bosna i Hercegovina", "Bugarska", "Grčka", "Makedonija", "Rumunija" i "Jugoslavija".

Ova bibliografija, po svom sadržaju pruža, solidan uvid u najvažnije teme o muslimanima Balkana, kao i tematske oblasti koje su privlačile pažnju istraživača i publicista sa engleskog govornog područja. U isto vrijeme skreće pažnju na autore koji se bave tom problematikom i "pokazuje postepeno povećanje interesa za muslimane Balkana srazmjerno drami kroz koju oni prolaze."

Ponavljjanje historije za muslimane Balkana 19. i 20. vijeka, protjerivanja, gušenja njihova identiteta, fizičko uništenje, ostalo je zabilježeno i mnogim knjigama i dokumentima, između ostalih i u izvještajima Lava Trockog sa balkanskih ratišta 1912. – 1913., ali i u pisanju Roya Gutmana 1992., te danas - i u znalački koncipiranoj i u javnosti već dobro prihvaćenoj knjizi "Muslimani Balkana, Istočno pitanje u XX vijeku» profesora Fikreta Karčića.